

Kaj Bollmann, Bodil Jørgensen og Ninna Jørgensen, Kirken i den polske klassekamp. Århus: FK-Tryk 1982, 188 s., 60,00 kr.

Udviklingen i Polen efter indførelsen af den militære undtagelsestilstand og suspensionen af Solidarność den 13. december 1981 har med stor kraft accentueret den katolske kirkes kolossale betydning, både når det drejer sig om at forklare, hvordan det oppositionelle bevægelse i landet kunne få en så stor slagkraft, men også når blikket vendes fremad i forsøg på at vurdere de dystre perspektiver for Polens fremtid.

Kaj Bollmann, Bodil Jørgensen og Ninna Jørgensen har med deres nye bog Kirken i den polske klassekamp givet os et redskab til at få større viden om forudsætningerne for den katolske polske kirkes nuværende styrkeposition. Bogens titel er egentlig misvisende, for "klassekamp" er på intet sted i bogen brugt som et centralt element i fremstillingen. Når "klassekamp" bruges i forbindelse med de faktisk eksisterende socialistiske lande, hvor "klassekampen" i det mindste har antaget en helt anden form end i kapitalismen, må minimumskravet vel være, at man får præsenteret, hvilke klasser der er tale om, men det sker intetsteds. En bedre titel, der i højere grad ville afspejle, hvad der er substansen i bogen, kunne i ægte statskundskabsjargon f.eks. være: Kirkens rolle i Polen med særligt henblik på de historiske og filosofiske perspektiver med hovedvægt på tiden efter den kommunistiske magtovertagelse.

Set ud fra en sådan reformulering opfylder bogen sin intention på en omend ikke teoretisk afklaret eller systematisk, så dog god og ikke mindst spændende måde, fordi der sker en yderst relevant kobling af de historiske (og delvist økonomiske) udviklinger med de idemæssige, eller om man vil, filosofiske forudsætninger, og de argumenter som de involverede grupper i efterkrigstidens Polen har benyttet sig af. Bogen er på mange måder en god modvægt overfor tendenser til en reduktionistisk økonomisk forklaring på Polens nuværende dybe krise. Bogen er fra forfatterens side i forordet proklameret som en arbejdsbog, og som konsekvens heraf findes der ud over bogens 120 siders almindelig fremstilling 63 siders tekstmateriale med et bredt udpluk spændende fra et yderst illustrativt interview med den polske minister for trosanliggender i 1976 Kazimir Kadol til uddrag af kardinal Wyszyńskis mange taler og prædikener, suppleret med andre relevante bidrag til diskussionen af kirkelige forhold og ikke snævert kirkerelevante uddrag fra bl.a. KOR, DiP-rapporten og Solidaritets handlingsprogram.

Bogens fremstillende del er opdelt i 6 kapitler, der alle med undtagelse af kap. II er bygget op historisk kronologisk. I kap. I gives en 30 siders gennemgang af den politiske og samfundsmæssige udvikling i Polen.

Kaj Bollmann, Bodil Jørgensen og Ninna Jørgensen, Kirken i den polske klassekamp. Århus: FK-Tryk 1982, 188 s., 60,00 kr.

Udviklingen i Polen efter indførelsen af den militære undtagelsestilstand og suspensionen af Solidarność den 13. december 1981 har med stor kraft accentueret den katolske kirkes kolossale betydning, både når det drejer sig om at forklare, hvordan det oppositionelle bevægelse i landet kunne få en så stor slagkraft, men også når blikket vendes fremad i forsøg på at vurdere de dystre perspektiver for Polens fremtid.

Kaj Bollmann, Bodil Jørgensen og Ninna Jørgensen har med deres nye bog Kirken i den polske klassekamp givet os et redskab til at få større viden om forudsætningerne for den katolske polske kirkes nuværende styrkeposition. Bogens titel er egentlig misvisende, for "klassekamp" er på intet sted i bogen brugt som et centralt element i fremstillingen. Når "klassekamp" bruges i forbindelse med de faktisk eksisterende socialistiske lande, hvor "klassekampen" i det mindste har antaget en helt anden form end i kapitalismen, må minimumskravet vel være, at man får præsenteret, hvilke klasser der er tale om, men det sker intetsteds. En bedre titel, der i højere grad ville afspejle, hvad der er substansen i bogen, kunne i ægte statskundskabsjargon f.eks. være: Kirkens rolle i Polen med særligt henblik på de historiske og filosofiske perspektiver med hovedvægt på tiden efter den kommunistiske magtovertagelse.

Set ud fra en sådan reformulering opfylder bogen sin intention på en omend ikke teoretisk afklaret eller systematisk, så dog god og ikke mindst spændende måde, fordi der sker en yderst relevant kobling af de historiske (og delvist økonomiske) udviklinger med de idemæssige, eller om man vil, filosofiske forudsætninger, og de argumenter som de involverede grupper i efterkrigstidens Polen har benyttet sig af. Bogen er på mange måder en god modvægt overfor tendenser til en reduktionistisk økonomisk forklaring på Polens nuværende dybe krise. Bogen er fra forfatterens side i forordet proklameret som en arbejdsbog, og som konsekvens heraf findes der ud over bogens 120 siders almindelig fremstilling 63 siders tekstmateriale med et bredt udpluk spændende fra et yderst illustrativt interview med den polske minister for trosanliggender i 1976 Kazimir Kadol til uddrag af kardinal Wyszyński's mange taler og prædikener, suppleret med andre relevante bidrag til diskussionen af kirkelige forhold og ikke snævert kirkerelevante uddrag fra bl.a. KOR, DiP-rapporten og Solidaritets handlingsprogram.

Bogens fremstillende del er opdelt i 6 kapitler, der alle med undtagelse af kap. II er bygget op historisk kronologisk. I kap. I gives en 30 siders gennemgang af den politiske og samfundsmæssige udvikling i Polen.

Indholdsmæssigt opfylder kap. I sin erklærede mission om at være baggrund for den senere mere grundige behandling af kirken. Det eneste element, der egentlig savnes, er en redegørelse for de nationalistiske, højreorienterede grupper (f.eks. ROPCiO) placering og betydning. Det er jo ikke mindst disse grupper tilstedeværelse og aktivitet, der har kunnet forlene den kommunistiske stats hetz mod Solidaritet som værende anti-socialistisk med et vist skær af realitet.

I et kort 2. kap. (pp. 34-46) forsøger forfatterne at præsentere, hvordan kirken har formået at blive en modvægt til den totalitære polske stat. Dispositionen er her ikke bygget historisk op, men tager udgangspunkt i nogle helt afgørende ting, der må nævnes, når man vil forsøge at forklare kirkens stærke position. For det første er det lykkedes kirken via erklæret politisk neutralitet at undgå at blive gjort til en funktion af staten, og dermed gennem den stalinistiske periode fra 1946-1956 via sit forsvar for "minimale rettigheder" (dvs. retten til forkyndelses- og sjælesorgsfunktioner) at fastholde en indre uafhængighed, der reelt var et brud på partiets monopolstilling. Prædikestolen var, som det siges allerede i kap. I (p. 15), den eneste instans, der har kunnet fungere relativt uafhængigt af den statslige censur.

For det andet er det lykkedes kirken at bevare troværdigheden overfor den polske befolkning. Kirken kommer til at stå som den eneste fortolker af den "autentiske" polske historie. Forfatterne påpeger her med stor kraft, at netop kravet om "sandhed" og "autencitet", når det drejer sig om historien, er af meget stor betydning for polakkerne.

Kap. III giver efter at have konfronteret den leninistiske teleologiske version af den historiske materialismes historiesyn med den traditionelle, nationalistiske og romantiske historieopfattelse, der er så dominerende i Polen, en præsentation på 15 sider (!) af Polens 1000-årige historie op til 1945 med hovedvægt på kirkens placering. Opgaven er løst godt, og de særegne, historisk betingede træk for den polske kirke kommer klart frem. Fremstillingen forklarer godt, hvorledes kirken i perioder trådte i centralmagts sted, når den stridende polske adel ikke kunne enes. En kombination af de polske fyrsters territorialkrav (Polen var mellemeuropæisk stormagt i senmiddelalderen), religionskrigene i Europa og en stadig stærkere russisk-ortodoks statsdannelse i øst i 1600-tallet betød, at Polen blev klemt mellem tyske protestantiske stater i vest og ortodokse stater i øst. Hermed var der lagt basis for den kommende identifikationsproces af polsk med romersk-katolsk.

Denne identifikationsproces af polsk med katolsk blev kraftigt forstærket

gennem Polens delinger i slutningen af 1700-tallet og gennem blodige opstande i 1800-tallet.

I kap. IV og V (pp. 67-90) foretages nok to kronologisk ordnede gennemgange af først den praktiske regulering af forholdet mellem stat og kirke i tiden efter 1945, og dernæst stat-kirke forholdet i Polen i international kontekst, specielt set i forhold til Vatikanet, uden der gives en aktuell vurdering af den polske paves betydning! Med aftalen fra 1950 mellem staten og den katolske kirke garanteredes den katolske kirkes særstilling og indre uafhængighed principielt, mod at kirken accepterede det kommunistiske partis monopol på staten og ikke blandede sig i politik.

Gennemgangen i disse kapitler er god og spændende, ikke mindst for samfundsvidenskabeligt engagerede mennesker, der enten går med dogmatisk spændetrøje eller lider af et kvantificeringssyndrom, fordi det egentlig er lykkedes at præsentere den specifikke katolske politiske filosofi med dens syn på stat, individ, familie og ejendomsret. Den katolske opfattelse af menneskets rettigheder grunder sig på den tanke, at mennesket via sin fornuft stræber mod sit formål, der er det højeste gode, Gud. Staten skal derfor indrettes således, at mennesket ikke hindres i denne stræben, staten bør derimod forandres, så disse muligheder styrkes. Opfattelsen af samfundet generelt som et organisk hierarkisk hele med familien som den grundlæggende enhed har som det meste af teorien sin rod i Aquinas' tanker, der er udsprunget af et førkapitalistisk samfund. De rettigheder, som det enkelte menneske naturligt har, kan derfor ikke ligestilles med de liberalistiske frihedsrettigheder. Katolicismen tager således afstand fra kapitalismen og dens reduktion af mennesket til blot og bar arbejdskraft, hvilket er en kritik, man ifølge de polske katolikker med samme vægt kan rette mod den "faktisk eksisterende" socialisme. Mennesket har i katolsk samfundsfilosofi ret til et liv i familien og samfundet og med en pligt til at forvalte Guds gaver under ansvar overfor ham.

Under 2. Vatikanerkoncil blev denne traditionelle teori udfordret af især katolikker fra den tredje verden og blev ændret afgørende. Der sket en kraftig styrkelse af de liberale frihedsrettigheder (trofrihed, ytringsfrihed, o.s.v.) og ansvaret for realiseringen af det enkelte menneskes stræben mod det højeste blev lagt i individet selv og ikke i staten. Staten skulle således være neutral og generelt sikre individets frihed.

Dermed er konturerne af det teoretiske grundlag for den polske kirkes helt aktuelle dilemma ridset op. På den ene side accepterer kirken den kommunistiske stat, men på den anden forsvarer den de individers rettigheder, som staten (spe-

cielt efter militærretstilstanden) forbryder sig imod i stor målestok. Hvor præcis grænsen går mellem den loyalitet overfor statsmagten, der historisk har været af afgørende betydning for kirkens nuværende styrke, og solidariteten og støtten til undertrykte oppositionelle elementer forsøger forfatterne ikke at give noget svar på. De opridser kun baggrunden for dilemmaet.

Kap. VI er ifølge forfatterne selv en "kirkehistorie", hvis grad af specificitet de foregående kapitler skulle have åbnet op for, men dette afslutningskapitel understreger i høj grad såvel bogens indholdsmæssige gode som strukturelt svage sider. Det gode består i, at bogen formidler en stor mængde yderst relevant stof om den polske katolske kirkes historiske teoretiske udvikling, specielt set i forhold til den marxistisk-leninistiske stat på et overskueligt antal sider. Der redegøres sammenhængende for bl.a. PAX-bevægelsens grundlæggelse som et forsøg fra kommunistpartiet på at splitte kirken, for unge katolske intellektuelles dannelse af KIK-bevægelsen som en reaktion mod PAX omkring tøbruddet i 1956, og for den katolske parlamentsgruppen ZNAK. Der redegøres desuden grundigt for kampen om religionsundervisningen i skolerne, og om det nye kirkeliv i 1970'erne, der fra især 1975/1976 var præget af en slags alliance mellem kirke og opposition, specielt KOR, en konstellation, der vel er en forudsætning for Solidaritetets gennembrud i august 1980.

Kun savnes der er præsentation af OASIS-bevægelsens placering og betydning, og dette savn modsvares af fraværet af egentlig diskussion af årsagerne til den store stigning i religiøs aktivitet, der har kunnet konstateres i hvert fald siden den polske pave Johannes Paul IIs besøg i Polen i juni 1979, og som øjensynlig er accelereret yderligere efter "den sorte søndag" i december 1981. Forfatterne præsenterer den traditionelle forklaring, at folk blot føler sig knyttet til kirkens ritualer uden større etiske konsekvenser, fordi kirken er den eneste troværdige institution i det polske samfund (p. 119), en troværdighed der konstant hænger udspændt mellem den omtalte loyalitet over for staten og forsvaret for de oppositionelles rettigheder. Hvis man derimod undersøgte OASIS-bevægelsens vækst, ville man blive tvunget til at spørge sig selv, om der ikke med god ret kunne tales om, at der foregik en egentlig religiøs vækkelse i Polen af et meget betydeligt omfang. Forfatterne burde med deres teologiske baggrund ikke lade et så vigtigt spørgsmål ligge uberørt hen.

Med hensyn til bogens strukturelt svage sider virker det for det første meget forvirrende, at bogen ikke har nogen problemformulering eller noget overordnet princip andet end det at ville sige noget relevant om den katolske kirkes betydning for nyere polsk historie og samfundsudvikling. Bogen rummer mindst fem

sideløbende historiske gennemgange, der gør det vanskeligt at bevare overblikket. Forfatterne er øjensynligt selv klare over problemet, for de krydshenviser hele tiden til de øvrige kapitler. Disse henvisninger er i øvrigt under al kritik, idet de kun henviser til hele kapitler, men ikke til sider eller delafsnit.

For det andet skærpes det ovennævnte af en fuldstændig mangel på teoretisk afklaring af, hvordan det behandlede stof gribes an, og man er henvist til god gammeldags induktion for at danne sig en fornemmelse af forfatterernes videnskabs-teoretiske holdning. Sympatien for Adam Michniks bog Kościół, Lewica, Dialog, fra 1977¹⁾ er nok det bedste indicium på forfatterernes tilgang og holdning (pp. 35-38).

For det tredje understreges problemerne med manglende problemformulering og teoretisk afklaring af, at bogen er dårligt gennemarbejdet. Det giver sig ikke blot som allerede nævnt udtryk i det meget upræcise krydshenvisninger, men også i et meget svagt udbygget noteapparat. Netop fordi bogen er tænkt som en arbejdsbog, burde forfatterne have lavet et ordentligt noteapparat, som interesserede lettere kunne arbejde videre med.

Det indtryk af en rodet bog, man sidder med, specielt hvis man har skullet arbejdet med visse af bogens temaer, kunne vel have været afhjulpet dels ved et register, eller dels ved en omredigering af stoffet, der, bortset fra redøgørelsen for det helt lange historiske sigt, kunnet struktureres som afslutningskapitlet, nemlig under periodeafsnit f.eks. 1945-1956, 1956-1970/71, 1971-1976, og 1976 og frem til i dag. Under disse perioder kunne man så tematisk have opdelt fremstillingens forskellige aspekter.

Når alle disse ris er delt ud, må det vel endnu engang understreges, at bogens små 200 sider er spændende og relevant læsning for enhver, der ønsker at forstå kirkens specielle rolle i Polen, så selv om forfatterne kunne have gjort det bedre for læseren, fortjener bogen at blive brugt som et godt supplement til anden introducerende og mere statskundskabsorienteret litteratur om emnet.²⁾

Niels Højberg

1) Adam Michnik, Die Kirche und die polnische Linke - Von der Konfrontation zum Dialog, München: Chr. Kaiser Verlag, 1980.

2) Her tænkes bl.a. på Ole Nørgaard, Polens krise. Et udviklingsperspektiv, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1982, (anmeldt af Elizabeth Tromer i Politica, nr.2, 1982, pp. 173-176), og Ole Nørgaard (red.), Polens krise. Økonomiske og internationale aspekter, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1982.